

У организацији словеначког центра »ПЕН« и Друштва словеначких писаца, на Бледу је одржан 18. међународни сусрет писаца.

Овогодишњи скуп, на којем су, поред домаћих, учествовали ствараоци из 29 земаља света, био је посвећен наследном непријатељству. Тему, која је обухватала различите облике непријатељства – од националног, расног до социјалног, класног и идеолошког – предложио је Комитет за мир при међународном »ПЕН«, а иницијативу је дао генерални секретар међународног »ПЕН« – Александр Блок.

Комитет за мир, за чије је оснивање иницијатива пре две године потекла од словеначких писаца, на Бледу се, након Токија, састао други пут. Његов задатак је да скупља информације о мировним акцијама писаца широм света који су активно укључени у покрете за мир и борбу против старих непријатељстава и нових предрасуда.

Са овог скупа доносимо саопштења др Предрага Палавестре и Димитрија Рупела.

Предраг ПАЛАВЕСТРА

ШКОЛА МРЖЊЕ

У југословенској и српској књижевности добро је позната прича Иве Андрића о мржњи, објављена под насловом »Писмо из 1920. године«. То је она прича која је широм света често навођена када је Андрић добио Нобелову награду за књижевности: Онај ко у Сарајеву ноћу не може да заспи, тај има прилику да чује тајанствене гласове историје и да у њеном насиљу препозна корене проклетства и мржње. Прво »тешко и сигурно« откуца сат на католичкој катедрали, а само минут касније чује се слабији, продорни звук сата са православне цркве; мало затим, своје сасвим друкчије, туђе и далеко време означава промукли глас са турске сахат-куле. Разлика која се чује у одбројавању тих ноћних сати, и која становнике истог града дели на три или четири вере и три или четири међу собом завађена календара, та разлика је, тврди Андрић, дубока и вечита као мржња. Ко не схвати ту различитост и мржњу према туђем и друкчијем, тај неће моћи да разуме ни Балкан ни Босну, а самим тим ни прavi духовни и историјски смисао Андрићеве књижевности.

Мржња је, каже Андрић, несрећа и проклетство. Мржња додуше може имати историјског смисла и оправдања, »јер мржња даје снагу, а гнев изазива покрет«. Када »бујице гнева и мржње спласну и нестану остаје место за сло-

боду и стварање бољег живота. Савременици виде много боље мржњу и гнев, јер пате од њих, али потомство ће видети само плодове снаге и покрета». Разорна мржња је, међутим, много дубља и страшнија. Она је наталожена у скривеним унутрашњим слојевима потиснутих нагона са којима се живи као на вулкану који сваког часа може експлодирати. Ту мржњу не рабају само породице, који троше и руше више него што стварају, него и врлине које се често исказују и доказују мржњом. »Аскети не извлаче љубав из своје аскезе, него мржњу на сладостраснике; трезвењаци мрзе оне који пију, а у пијаницама се јавља убилачка мржња на цео свет. Они који верују и воле смртно мрзе оне који не верују или оне који друкчије верују и друго воле. Често се главни део њихове вере и њихове љубави троши у тој мржњи.«

Своју причу о мржњи Андрић је написао непосредно после другог светског рата (1946) и у њој скупио трагично искуство грађанског рата и друштвене револуције која се одиграла на тлу његове земље. Данашње стање свести и нови ветрови мржње сигурно су друкчији од некадашњих, али је снага деструкције у мржњи остала иста. Ако би се још смело веровати у идеју историјског прогреса и у поуку људског искуства, можда би се чак могло рећи да су савремене мржње једноставније и тврђе од пређашњих. Од разгранатих, разноврсних и расутих мржњи остао је само њихов талог, њихова отровна и болесна страст за претварањем живог у неживо, за очувањем затеченог стања и за мировањем, за уништавањем свега што је друкчије од нашег. У психолошкој литератури, која се бави проучавањем потиснутих нагона, подсвесних слојева и неконтролисаних, суманутих страсти, мржња се тумачи као једна врста болести којој подједнако подлежу и појединци и групе, па чак и најшире културне, расне, верске, идеолошке или интересне заједнице.

У својој знаменитој књизи Анатомија људске деструктивности Ерих Фром је мржњу подвео под тзв. малигну агресивност у коју још спадају окрутност, деструктивност, садизам и мазохизам, некрофилија и друга психотичка и патолошка стања појединаца и маса. Културни антрополози, социолози и историчари данашње цивилизације, који као Хана Арент истражују порекло тоталитаризма у савременом свету, признају мржњи огромну покретачку и разорну моћ. Они је чак сматрају усађеном у срце модерне цивилизације, која је, по тврђењу Бертранда Расела, због разочарања »више склона мржњи него пријатељству«. Данас се свуда потврђују речи Вилијама Хазлита: »Чиста доброта убрзо постаје отужна и тежи разноврсности и заплету; бол је горкосладак и неутажив. Љубав се, кад мало попусти, претвара у равнодушност или гађење. Једино је мржња вечита.«

Архетипске форме и архаичка значења мржње у људској природи очигледно траже ширу обраду, више знања и много сигурнију руку него што је моја. Мене занима само једно маргинално питање: како и колико књижевност може да делује на мржњу, било да је пали и разбуктава, било да је гаси и поравнава? Интелектуална мржња, коју гаје супарници према свему што је страна, што је друкчије и што је на ивици или изван контролисаних круга, сматра се најгором врстом мржње. Она није толико плод несигурности и страха, мада се страх и несигурност не смеју сасвим искључити, колико је производ тврдоће, статичности и духовне инерције. Таква мржња напада и разара чак и најбоље умове; она читаве народе, веровања и културе баца у безумље, наводи на насиље и трује слепилом нетрпељиве искључивости. Она »два минута мржње« из Орвелове 1984 постала су готово природан и свакидашњи облик идеолошке индоктринације који се у наше биће увлачи неприметно, као загађени ваздух који удишемо и на који смо се већ навикли. »Два минута мржње« сваког дана на све што је туђе и друкчије означавају нападање главних батерија животне енергије, јер је мржња постала генератор и расадник идеја које су нам потребне

да докажемо своју моћ а да се не померимо с места и не изложимо никаквом ризику промене.

За нашим светом давно су остала стара времена када се стрепило од Бога и од неке више, тајанствене, апсолутне и надмоћне праведности и када се, као код Ла Рошфукоа, мислило да ће нас мржња, ако је сувише оштра, спустити испод онога кога мрзимо. Данас се мрзи без страха од Бога, мрзи још оштрије, слепо, страшно, безумно и беспопштено, без икаквог колебања и без трунке праштања. Сваки предах и застанак у мржњи сматра се клонућем у вери, издајом догме и угрожавањем читаве групе која живи од искључивости своје сопствене, *једине* истине и која, као сваки затворени систем, не може да прихвати ништа што је туђе – ни туђе мишљење, ни друкчију свест, ни супротне разлоге. Онај коме група, племе, вера или идеологија омогућују да се сматра бољим од других, тај није спреман да ступи ни у какав дијалог, јер није у стању да поред своје заставе призна и боју противничког тима. Све затворене, изоловане и себичне културе и идеологије, скучене у простору своје самовоље и самодовољности, уместо дијалогу прибегавају насиљу које се најбоље потхрањује мржњом према свему другом и друкчијем.

Таквом мржњом тоталитарна свест трује човекову стварност и споља и изнутра. Озрачен мржњом коју мора да удише, човек више није у могућности да бира и, нагнао на пуко одржање, прихвата све ужи и све сиромашнији простор да би могао преживети. Мржња га спутава, унифицира и усмерава, дајући му само једну шансу: да побегне или да се прикључи чопору. Динамички принцип живота, развоја, промене и преображаја мржња кочи, паралише и умртвљује, свдећи разноврсност животних облика и могућности на статични и једнолични принцип смрти. Чак и света, праведна мржња, којом потлачени и измучени мрзе тирани и мучитеље, чак и та мржња осиромашује и поједностављује човека и претвара га у инструмент освете.

Мржња која влада данашњим светом довела је у питање ранија просветитељска тврђења да у мржњи према другом ми мрзимо оно што личи на нас. С гледишта психологије, то још може бити тачно, али с гледишта идеологије сасвим сигурно није. Интелектуална, идеолошка и супарничка мржња потире *све* што је друкчије; она је тотална и тоталитарна, уперена против свега што је различито, што тежи промени, покрету, разноврсности, преплету и алтернативама. Данас више није сасвим уверљива ни мисао Конрада Лоренца који је, као и Гете, веровао да је мржња храна заосталих племена и примитивних култура и да цивилизовани човек не може мрзети никога с којим дели исте културне и моралне вредности. Живот којим живимо и свакидашњица с којом се на сваком кораку сусрећемо уверавају нас у супротно. Цивилизацијски напредак омогућио је човеку да се приближи звездама и да свлада неке опаке болести и страшне епидемије, али му ни мало није помогао да се ослободи мржње и да се научи толеранцији. Напротив, нове технологије као да мржњи дају нову снагу и још већу искључивост.

И шта ту још може књижевност? Једино да као Шехерезада својом причом одлаже неминуовност краја. Јунак Андрићеве приче, о којој сам говорио на почетку, такође није имао кључ за спасење од мржње. Покушао је да побегне од ње, али не да би избегао »своју човечанску дужност него зато да би могао да је потпуно и несметано изврши«. Ако је у томе порука како књижевност треба да се односи према мржњи, боље је прећутати да је тај јунак Андрићеве приче погинуо у једном туђем рату, као жртва непознате, туђе мржње коју није избегао.